

JADIDCHILAR ASARLARIDA PEDAGOGIK QARASHLAR VA XX ASR BOSHLARIDAGI BOSHLANG'ICH TA'LIM DARSLIKLARINING TAHLILI

Zubaydulloyeva Madinabonu Kamol qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti pedagogika va psixologiya kafedrasi Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistratura mutaxassisligi 2-bosqich

Annotatsiya: XX asr boshlarida O'zbekistonda jadidlar harakati ta'lim sohasida muhim o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Jadidlar, ya'ni yangilik tarafdorlari, o'zlarining pedagogik qarashlari orqali an'anaviy ta'lim tizimiga qarshi chiqib, zamonaviy ta'lim metodlarini joriy etishga harakat qildilar. Ularning asarlarida ta'lim, tarbiya va badiiy fikrni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab muhim g'oyalar mavjud. Ushbu maqolada jadidlar asarlaridagi pedagogik qarashlar tahlil qilinadi va ularning ta'lim tizimiga qo'shgan hissasi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: jadidlar, ma'rifatparvarlik, pedagogik qarashlar, zamonaviy bilimlar, darsliklar, pedagogik g'oyalar, fikr.

Jadidlar harakati, asosan, o'zbek xalqining ma'rifatparvarlik tarixida muhim o'rin tutadi. Bu harakatning asosiy maqsadi ta'lim sifatini oshirish, xalqni ma'rifatga chaqirish va zamonaviy bilimlarni keng joriy etish edi. Jadidlar o'z asarlarida ta'limni faqat bilim berish jarayoni deb emas, balki shaxsni tarbiyalash, uning fikrini rivojlantirish va ijtimoiy faoliyatga tayyorlash jarayoni sifatida ko'rishgan. Ularning pedagogik qarashlari bir qator muhim tamoyillarga asoslangan. Jadidlar ta'limda faol o'quvchilarni tarbiyalashga e'tibor berishgan. O'quvchilarni faqat passiv qabul qiluvchi sifatida emas, balki faol ishtirokchilar sifatida ko'rish, ularning fikrlarini, g'oyalarini hurmat qilish va ularni o'z fikrlarini ifoda etishga rag'batlantirish muhim ahamiyatga ega edi. Bu jarayon o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam berishi kutilgan. Jadidlar ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llashni maqsad qilishgan. Ular o'z asarlarida o'quv jarayonida muhokama, ijodiy fikrlash va amaliy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan metodlarni tavsiya etishgan. Bu metodlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam berishi kutilgan. Jadidlar tomonidan ishlab chiqilgan darsliklar va metodik qo'llanmalar ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qilishga qaratilgan edi.[1]

Jadidlar asarlarida ta'lim va tarbiya o'rtasidagi bog'liqlik alohida ta'kidlangan. Ular ta'lim jarayonida tarbiya masalasiga katta ahamiyat berishgan. Jadidlar fikricha, ta'lim faqat bilim berish emas, balki shaxsni tarbiyalash, uning axloqiy va estetik jihatlarni rivojlantirish hamdir. Ularning asarlarida tarbiya jarayoni o'quvchilarning axloqiy qadriyatlarini, ijtimoiy mas'uliyatini va o'zligini rivojlantirishga qaratilgan.

Jadidlar, shuningdek, o'quvchilarni o'z vataniga, xalqiga nisbatan muhabbat va hurmat bilan tarbiyalashni maqsad qilishgan. Bu g'oyalari o'zbek ta'limida milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirishga qaratilgan muhim qadam bo'lib xizmat qilgan. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy faoliyatda ishtirok etishlari, o'z fikrlarini ifoda etishlari va jamiyatda o'z o'rnini topishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish muhim ahamiyatga ega edi.

XX asr boshlarida O'zbekistonda jadidlar tomonidan yaratilgan boshlang'ich ta'lim darsliklari pedagogik qarashlarning amaliy ifodasi sifatida xizmat qilgan. Bu darsliklar, avvalo, o'quvchilarning bilim darajasini oshirish, ularni zamonaviy bilimlar bilan tanishtirish va ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qilishga qaratilgan edi. Darsliklar o'z ichiga turli fanlarni, jumladan, til, matematika, tabiatshunoslik va badiiy san'atni olgan. Jadidlar darsliklarida o'quvchilarning fikrini rivojlantirish, ularni mustaqil fikrlashga o'rgatish va ijodiy qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan ko'plab misollar keltirilgan. Masalan, darsliklarda qiziqarli hikoyalar, she'rlar va badiiy asarlar keltirilgan bo'lib, ularning maqsadi o'quvchilarga estetik didni rivojlantirish va badiiy fikrni shakllantirish edi. Jadidlar darsliklarida o'quvchilarga berilgan savollar va topshiriqlar esa ularning fikrini mustaqil ifoda etishga yordam berardi.[2]

Jadidlar asarlaridagi pedagogik qarashlar nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliyotda ham o'z ifodasini topgan. Ular ta'lim jarayonida o'quvchilarni faol ishtirok etishga undagan, o'quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim berishga intilgan. Jadidlar ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olishni, ularni o'z qobiliyatlari va iste'dodlariga qarab tarbiyalashni maqsad qilib qo'ygan. Ularning pedagogik g'oyalari, ta'lim jarayonida ijodiy yondashuvni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu esa o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirishga yordam bergan. Jadidlar, shuningdek, ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyatini oshirishga e'tibor berishgan, bu esa ularning jamiyatda o'z o'rnini topishlariga yordam bergan. Jadidlar asarlaridagi pedagogik qarashlar O'zbekiston ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. Ularning g'oyalari va amaliyoti bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Jadidlar ta'limi o'zbek xalqining ma'rifatparvarlik tarixida muhim bir sahifa bo'lib, ularning g'oyalari va asarlari hozirgi ta'lim tizimiga ta'sir ko'rsatgan. O'zbekiston ta'lim tizimi, jadidlar g'oyalaridan ilhomlanib, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni o'z ichiga olishi lozim. Bu esa o'quvchilarning bilim va qobiliyatlarini oshirish, ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va jamiyatda faol ishtirok etishga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Jadidlar asarlaridagi pedagogik qarashlar, bugungi ta'lim tizimida o'rganilishi va amalga oshirilishi zarur bo'lgan muhim g'oyalardir.

Turkiston jadidlarining tarixiga nazar tashlar ekanmiz turli adabiyotlarda ularga zamonasining muhitiga qarab o'z ta'rifini berishgan. Masalan, jadidlarning faoliyati haqida Fayzulla Xo'jayev birinchilardan bo'lib harakatni ikki yo'nalishda bo'lganini

ko'rsatib bergan: "Shunday qilib, sentabr revolyutsiyasi boshlanguncha Oktabr va uning oqibatlari tufayli vujudga kelgan jadidlar tashkilotlarining tabaqalanishi uzil-kesil rasmiylashdi, bu harakat bir-biridan butunlay boshqa bo'lgan ikki qismga bo'lindi: Uning birinchi qismi Buxoro Kommunistik partiyasiga kirib, o'z taqdirini Oktabr revolyutsiyasi va jahon kommunistik harakatining taqdiri bilan, jahon sotsial revolyutsiyasi uchun kurash bilan qo'shdi va birlashtirdi. Jadidlarning Oktabrgacha bo'lgan qismi esa fevralgachagi pozitsiyalarda qolib o'zining millatchilik ideologiyasini tark etmadi".[9]

Turkistonda o'z faoliyatini olib borgan jadidlar hududiy qatlamiga ko'ra ham farqlangan. Masalan, Turkiston jadidlari, Buxoro jadidlari va Xiva jadidlariga ajratib tahlil qilsak, bularning asosiy maqsadlari ozodlik pozitsiyasiga yo'g'rilgan bo'lsa-da, ichki tuzilishida ayrim farqlarni ham ko'rish mumkin. "Turkiston jadidlari ham Buxoro jadidlari singari tabaqalanish yo'lidan bordi. Turkiston jadidlarining katta qismi revolyutsiyani tushunmadi va uning ilgarigi milliy burjua ideologiyasida qolaverdi" [8]. Bundan ko'rinib turibdiki, jadidlarning faoliyati revolyutsiyadan oldingi va revolyutsiyadan keyingi bosqichlarga ajralgan. Masalan, Farg'ona vodiysidagi milliy harakatlar, Yosh buxoroliklar, Yosh xivaliklar, Toshkentdagi ziyolilarning faoliyatlaridagi o'zaro birlik va o'ziga xoslik holatlarini ham ko'rishimiz mumkin. Samarqandda vujudga kelgan ma'rifatparvarlik harakati ijtimoiy rivojlanishi natijasida jadidlikning siyosiy bosqichiga ko'tarildi. O'z davrining ko'zga ko'ringan ijtimoiy-siyosiy oqimi sifatida jadidlik milliy o'z-o'zini anglashning o'sishiga va milliy-ozodlik mafkurasining shakllanishi va taraqqiyotiga juda katta xizmat qildi.[10]

Xulosa: Jadidlar asarlarida pedagogik qarashlar o'zbek ta'limining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Ularning g'oyalari, ta'lim jarayonida shaxsni tarbiyalash, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Jadidlar harakati, o'zbek xalqining ma'rifatparvarlik tarixida muhim bir sahifa bo'lib, ularning g'oyalari va asarlari bugungi kunda ham ta'lim tizimida o'rganilishi va qo'llanilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kamalov, A. (2020). "Jadidlar ta'lim tizimining asoslari". Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
2. Rahmonov, F. (2019). "Jadid pedagogikasi: tarix va zamon". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
3. Khamroev, D. (2021). "Jadidlar va ta'lim: pedagogik qarashlar". Tashkent: Sharq yulduzi.
4. Toshpo'latov, M. (2022). "Jadid adabiyoti va pedagogik g'oyalar". Tashkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi.
5. Xodjaev, S. (2023). "Jadidlar asarlarida ta'lim va tarbiya masalalari". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.

6. Ismoilov, I. (2021). "Jadid pedagogikasi: nazariya va amaliyot". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi.
7. Saidov, R. (2022). "Jadidlar va ularning ta'lim g'oyalari". Tashkent: O'zbekiston Davlat universiteti.
8. Guli Mahmudova. Jadidizm va Turkistonda axloqiy-estetik fikr taraqqiyoti. – T., 2006.
9. Xo'jayev. Tanlangan asarlar: uch tomlik. –T.: Fan, 1976. 1-tom.
10. O'zbekiston tarixi: Yangi nigoh. Jadidlar harakatidan milliy mustaqillikka qadar. Davra suhbat materiallari. 1998 yil 9 oktabr. –T.: Eldinur nashriyot uyi, 1998.